

Umberto Eco

Έχουν μέλλον οι εφημερίδες;

Αγαπητέ πρόεδρε, κύριοι γερουσιαστές,

Εκείνο που πρόκειται να σας εκθέσω εν συντομία είναι ένα cahier de doléances πάνω στην κατάσταση του ιταλικού Τύπου, κυρίως σε ό,τι αφορά τις σχέσεις του με τους πολιτικούς. Μπορώ να το πράξω όχι πίσω από τις πλάτες παρά ενώπιον των εκπροσώπων του Τύπου διότι εκείνα που θα σας πω τα έχω ήδη γράψει από τη δεκαετία του '60 και δώθε και ως επί το πλείστον σε ιταλικές εφημερίδες και περιοδικά. Αυτό σημαίνει πως στη χώρα μας υπάρχει ένας ελεύθερος Τύπος χωρίς προκαταλήψεις, σε θέση να δικάσει και τον ίδιο τον εαυτό του.

Ο ρόλος της τέταρτης εξουσίας είναι σίγουρα εκείνος του ελεγκτή και του επικριτή των άλλων παραδοσιακών εξουσιών. Μπορεί όμως να ασκήσει αυτή τη λειτουργία διότι, σε μια ελεύθερη χώρα η κριτική του δεν έχει κατασταλτικές λειτουργίες: τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να επηρεάσουν την πολιτική ζωή της χώρας μόνον δημιουργώντας γνώμη. Οι παραδοσιακές εξουσίες αντίθετα δεν μπορούν να ελέγξουν και να κατακρίνουν τα media παρά μόνο διά μέσου των ίδιων των media. Αλλιώς η παρέμβασή τους μετατρέπεται σε τιμωρητικό μέτρο ή της εκτελεστικής ή της νομοθετικής ή της δικαστικής εξουσίας κι αυτό επιτρέπεται μόνο όταν τα media εγκληματούν ή διαμορφώνουν καταστάσεις έλλειψης πολιτικής και θεσμικής σταθερότητας. Επειδή όμως τα media, και στην περίπτωσή μας ο Τύπος, δεν μπορούν να παραμείνουν υπεράνω κριτικής, είναι ένδειξη πως μια δημοκρατική χώρα υγιαίνει όταν ο ίδιος ο Τύπος είναι σε θέση να αμφισβητήσει τον εαυτό του.

Κι όμως, συχνά δεν αρκεί να κάνει κάτι τέτοιο: απεναντίας μάλιστα μπορεί να αποτελέσει ισχυρό άλλοθι ή, για να είμαστε αυστηροί, μια περίπτωση «κατασταλτικής επιεί-

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ομιλία που εκφώνησε ο Ουμπέρτο Έκο σε διάλεξή του στην αίθουσα της Ιταλικής Γερουσίας τον Ιανουάριο του 1995. Ο τίτλος της διάλεξης καθώς και οι υπότιτλοι στο κείμενο είναι των «Τετραδίων». Οι σημειώσεις είναι του μεταφραστή.

κειας», όπως τη χαρακτήριζε ο Μαρκούζε: αφού επαληθεύτηκε διά της αυτομαστιγώσεως πως πράγματι δεν είναι έρμαιο προκαταλήψεων, ο Τύπος δεν αισθανόταν πλέον την ανάγκη να μεταρρυθμιστεί.

Στη σύνταξη αυτού του *cahier de doléances* δεν προτίθενται να κατακρίνω τον Τύπο για τις σχέσεις του με τον πολιτικό κόσμο υποθέτοντας πως και ο πολιτικός κόσμος είναι αθώο θύμα των καταχρήσεων του Τύπου. Θεωρώ αντίθετα πως οι πολιτικοί είναι συνυπεύθυνοι για την κατάσταση που θα προσπαθήσω να περιγράψω.

Επίσης, δεν θα είμαι σαν εκείνους τους επαρχιώτες για τους οποίους πάνε κατά διαόλου μόνον τα δικά μας πράγματα. Δεν θα περιπέσω στο λάθος μεγάλου μέρους του Τύπου μας, που συχνά υποφέρει από ξενοφιλία, αφού κάθε φορά που αναφέρει κάποια ξένη εφημερίδα τη συνοδεύει πάντα με το επίθετο «έγκυρη», φτάνοντας έτσι στο σημείο να μιλήσει για την «έγκυρη» *New York Post* όταν θέλει να επικυρώσει κάποια επιχειρήματα, αγνοώντας πως η *New York Post* είναι φυλλάδα τετάρτης κατηγορίας που θα ντρέπονταν να διαβάσουν στην Ομάχα και Νεμπράσκα.

Μεγάλο μέρος από τις ασθένειες που πλήττουν τον ιταλικό Τύπο είναι πάντως κοινές σε σχεδόν όλες τις χώρες. Θα αναφερθώ όμως σε κάποια παραδείγματα άλλων χωρών μόνον όταν θα θεωρήσω πως το μάθημά τους μπορεί να φανεί χρήσιμο και σ' εμάς. Τελευταία διευκρίνιση: θα αναφέρω κείμενα της *Repubblica*, της *Corriere della Serra* και του *Espresso* κι αυτό όχι μόνον για λόγους ευκολίας αλλά και για να συμπεριφερθώ με τρόπο θεμιτό. Είναι τρία μέσα πληροφόρησης στα οποία έγραψα ή και γράφω, άρα οι κριτικές μου δεν θα μπορούν να θεωρηθούν προϊόντα ούτε προκαταλήψεων ούτε κακολογίας. Τα προβλήματα όμως με τα οποία θα ασχοληθώ αφορούν σε πολύ μεγάλο ποσοστό το σύνολο του ιταλικού Τύπου.

Οι διαμάχες της εικοσαετίας 1960-1980

Στις δεκαετίες του '60 και του '70 η πολεμική γύρω από τη φύση και τη λειτουργία του Τύπου αφορούσε αυτές τις δυο θεματικές: 1) Τη διαφορά ανάμεσα στην είδηση και το σχολιασμό της, άρα επικαλείτο το κριτήριο της αντικειμενικότητας, 2) οι εφημερίδες είναι όργανα εξουσίας στα χέρια κομμάτων ή οικονομικών ομίλων, που χρησιμοποιούν γλώσσα έντεχνα κρυπτογραφική διότι η πραγματική λειτουργία τους δεν είναι να προσφέρουν ειδήσεις στον πολίτη παρά να στείλουν κωδικοποιημένα μηνύματα σε άλλες ομάδες εξουσίας εν αγνοία του αναγνώστη. Πάνω σε αυτό το θέμα υπάρχει πλέον πολυάριθμη βιβλιογραφία. Ο πρόεδρος της γερουσίας Σκονιαμίλιο ανέφερε μάλιστα μια έκφραση, τις περίφημες «Παράλληλες συγκλίσεις» του Μόρο, που παρέμεινε στα *mass media* ως σύμβολο αυτής της γλώσσας, που μόλις και μετά βίας γινόταν κατανοητή στους διαδρόμους του μεγάλου Μοντεσιτόριο¹, αλλά εντελώς δυσνόητη για την περίφημη νοικοκυρά της πόλης Βογκέρα.

Όπως θα δούμε, αυτές οι δυο θεματικές κατά μεγάλο μέρος ξεπεράστηκαν. Από τη μια διεξήχθη μια ευρύτατη πολεμική γύρω από την αντικειμενικότητα και πολλοί από εμάς υποστήριζαν πως (εκτός από το δελτίο καιρού) δεν υπάρχει είδηση πραγματικά αντικειμενική. Ακόμη κι όταν ξεχωρίζει κανείς προσεκτικά την είδηση από το σχόλιο, η ίδια η επιλογή της είδησης και η σελιδοποίησή της αποτελούν άρρηκτο στοιχείο αξιοποίησης. Στις τελευταίες δεκαετίες επιβλήθηκε το ύφος της αποκαλούμενης θεματοποίησης: η ίδια σελίδα φιλοξενεί ειδήσεις που κατά κάποιον τρόπο σχετίζονται μεταξύ τους. Παίρνω τυχαία τη σελίδα 17 της εφημερίδας *Repubblica* της 22 Ιανουαρίου. Περιέχει τέσσερα

κομμάτια: «Μπρέσσια, γεννά αλλά αφήνει να πεθάνει το παιδί της». «Ρώμη, μόνος στο σπίτι στα τέσσερά του χρόνια παίζει στο περβάζι, ο πατέρας του συνελήφθη». «Ρώμη, μπορεί να γεννήσει σε νοσοκομείο κι η μητέρα που δεν θέλει το παιδί της». «Τρεβίζο, διαζευγμένη παραιτείται από μητέρα».

Όπως βλέπετε, το θέμα μας είναι τα εγκαταλελειμμένα παιδιά. Το πρόβλημα που πρέπει να θέσουμε στον εαυτό μας είναι: πρόκειται για συμβάντα που έρχονται στην επικαιρότητα μόνον τώρα; Δημοσιεύτηκαν όλες οι ειδήσεις που αφορούν παρόμοιες περιπτώσεις; Εάν επρόκειτο για τέσσερα περιστατικά, από στατιστική άποψη η όλη υπόθεση δεν θα είχε κανένα βάρος. Η θεματοποίηση όμως των σελίδων καθιστά την ειδηση κάτι που η κλασική δικαστική ρητορική αποκαλούσε *exemplum*: ένα μόνον περιστατικό ή ολιγάριθμα περιστατικά από τα οποία βγαίνει (ή σου υποδεικνύεται εσκεμμένα να βγάλεις μόνος σου) ο κανόνας. Εάν αναφέρει τέσσερις περιπτώσεις, η εφημερίδα μας γεννά την υποψία πως στην πραγματικότητα είναι πολύ περισσότερες. Εάν τα περιστατικά ήταν πολύ περισσότερα, η εφημερίδα δεν θα μας το έλεγε. Η θεματοποίηση δεν παρέχει τέσσερις ειδήσεις: εκφράζει μια βαρύνουσα γνώμη πάνω στην κατάσταση της παιδικής ηλικίας, ότι κι αν φρονούσε ή νόμιζε ο συντάκτης που, πιθανώς αργά το βράδυ, σελιδοποίησε κατ' αυτόν τον τρόπο τη σελίδα 17 αφού δεν είχε με τι να τη γεμίσει. Δεν λέω πως η τεχνική της θεματοποίησης είναι λανθασμένη ή επικίνδυνη: λέω απλώς πως μας αποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται σχόλια δίνοντας εξ ολοκλήρου αντικειμενικές ειδήσεις.

Σε ό,τι αφορά την κρυπτογραφική γλώσσα, θα έλεγα πως ο ιταλικός Τύπος την εγκατέλειψε διότι άλλαξε και η γλώσσα των πολιτικών. Δεν διαβάζουν πια μπροστά στα μικρόφωνα σημειώσεις σε χαρτάκια με σκοτεινές και περίπλοκες φράσεις, παρά λένε *apertis verbis* πως ο πρώην σύμμαχός τους είναι προδότης, ενώ εκείνος εκθειάζει φωναχτά τη στυτική ικανότητα του αναπαραγωγικού του οργάνου. Απεναντίας μάλιστα, ο Τύπος καταφεύγει σε μια γλώσσα κατανοητή από εκείνη τη μαγματική οντότητα που σήμερα αποκαλείται «κόσμος». Μόνον που φρονεί πως αυτός ο «κόσμος» μιλά με κοινότοπες εκφράσεις. Ιδού λοιπόν (σταχυολογώ φράσεις που συλλέξανε οι φοιτητές μου επί ένα μήνα σε έρευνα γύρω από τη χρήση κοινότοπων εκφράσεων στον ιταλικό Τύπο) σε ένα μόνο ρεπορτάζ της *Corriere della Sera* της 11 Ιανουαρίου ο ακόλουθος κατάλογος κοινότοπων εκφράσεων: όσο ζούμε ελπίζουμε, καταμέτωπη σύγκρουση, ο Ντίνι προαναγγέλλει δάκρυα και αίμα, το Κυρηνάειο είναι ετοιμοπόλεμο, τα μέτρα ελήφθησαν κατόπιν εορτής, ο Παννέλλα πυροβολεί εξ επαφής, χωρίς χρονοτριβή, όλοι επί ποδός πολέμου, όπου λαλούν πολλοί κοκόροι αργεί να ξημερώσει, πρέπει ακόμη να φάει πολλά καρβέλια η κυβέρνηση, πάει χαμένος ο κόπος μας, είμαστε με το μαχαίρι στο λαιμό.

Στην *Rebbublica* της 28 Δεκεμβρίου 1994 μπορεί κανείς να διαβάσει πως πρέπει να εξασφαλίσουμε και το σκύλο χορτάτο και την πίτα ολάκερη, όποιος πολλά ζητά, οι άσπονδοι φίλοι, οι δυο πολιτικοί ερωτοτροπούσαν ανοιχτά, η Φινινβέστ κατεβαίνει ξανά στο στίβο, τώρα που τα κάναμε σαλάτα, συν Αθηνά και χείρα κίνει, είναι ζιζάνιο που φυτρώνει παντού, γύρισε η ρόδα, στην τηλεόραση πηγαίνει η μερίδα του λέοντος και σ' εμάς μένουν τα ψίχουλα, το οδυνηρό αγκάθι στο πλευρό, την τιμή των όπλων. Αυτή λοιπόν δεν είναι εφημερίδα, είναι Καζαμίας. Αναρωτιέται κανείς αν αυτά τα κλισέ είναι τελικά πιο διαφανή από τις περιβόητες «παράλληλες συγκλίσεις».

Αξίζει προσοχής το γεγονός πως οι κοινοτοπίες αυτές, κατάλληλες για τον «κόσμο», αποτελούν κατά το ήμισυ ρητορική επινόηση του αρθρογράφου και κατά το άλλο ήμισυ εμπεριέχονται σε δηλώσεις βουλευτών. Μόλις έχωσα τη μύτη μου μέσα στο αμφιθέατρο

της γερουσίας, άκουσα να λένε: «Κύριε πρόεδρε, θέλουμε έργα, όχι λόγια». Μου ήρθε αμέσως η αίσθηση του *deja vu* και του *deja vu entendu* κι αμέσως βγήκα στον διάδρομο. Για να καταφύγω σε άλλη κοινοτοπία, ο κύβος ερρίφθη και βάλामε στο στόχαστρο μια δαιμονική συμμαχία στην οποία παραμένει αζεδιάλυτο ποιοι ήταν οι διαφθορείς και ποιοι οι διεφθαρμένοι.

Ο δρόμος που διάλεξαν οι εφημερίδες

Στη δεκαετία του '60 οι εφημερίδες δεν αντιμετώπιζαν ακόμη τον ανταγωνισμό της TV. Μόνον ο Ακίλλε Καμπανίλε, σε συνέδριο για την τηλεόραση στο Γκροσέτο το Σεπτέμβριο του 1962 είχε μια φαινή διαίσθηση. Έλεγε: Κάποτε οι εφημερίδες έδιναν πρώτες κάποια είδηση, ύστερα επενέβαιναν άλλα έντυπα για να εμβαθύνουν τα επιμέρους θέματα. Η εφημερίδα ήταν τηλεγράφημα που τέλειωνε με τη φράση «ακολουθεί επιστολή». Τώρα, δηλαδή το 1962, η τηλεγραφική είδηση εκφωνείται στις 8 το βράδυ στο δελτίο ειδήσεων. Η εφημερίδα την επομένη έδινε την ίδια είδηση: ήταν μια επιστολή που τέλειωνε με τη φράση «ακολουθεί, μάλλον προηγείται, τηλεγράφημα».

Γιατί μόνο μια χιουμοριστική μεγαλοφούια σαν τον Καμπανίλε είχε καταλάβει το παράδοξο αυτής της κατάστασης; Διότι τότε η TV περιοριζόταν σε ένα κι ίσως ήδη από τότε δυο κανάλια, που θεωρούνταν καθεστωτικά, άρα καθόλου αξιόπιστα (εν μέρει δικαίως) ως πηγή ειδήσεων. Οι εφημερίδες έλεγαν περισσότερα πράγματα και με τρόπο λιγότερο ομιχλώδη. Οι κωμικοί αναδεικνύονταν στον κινηματογράφο και στα καμπαρέ και δεν έφταναν πάντα μπροστά στις κάμερες. Η πολιτική επικοινωνία επραγματοποιείτο στις πλατείες πρόσωπο με πρόσωπο ή με τις αφίσες στους τοίχους. Μια μελέτη του Paolo Fabbrì για τις τηλεοπτικές προεκλογικές ομιλίες στη δεκαετία του '60 εξέτασε πολυάριθμες προεκλογικές εκπομπές για να φτάσει στο συμπέρασμα πως στην προσπάθειά του να προσαρμόσει τις προτάσεις του στον μέσο όρο των τηλεθεατών, ο εκπρόσωπος του ΙΚΚ τελικά έλεγε πράγματα που έμοιαζαν πολύ με εκείνα που έλεγε ο εκπρόσωπος της χριστιανοδημοκρατίας. Εκμηδενίζονταν δηλαδή οι διαφορές κι ο καθένας τους προσπαθούσε να φανεί όσο το δυνατόν πιο ουδέτερος και καθησυχαστικός. Η πολεμική λοιπόν, η πολιτική διαμάχη, διεξαγόταν αλλού, κατά προτίμηση στις σελίδες των εφημερίδων.

Ύστερα ήρθε το άλμα, ποσοτικό (τα κανάλια πολλαπλασιάστηκαν) και ποιοτικό: ακόμη και μέσα στην κρατική TV διαφοροποιήθηκαν τα τρία κανάλια. Η σάτιρα, η ζωηρή συζήτηση, η φάμπρικα με τα σκουπ μεταφέρθηκαν στην τηλεόραση. Που κατέρριψε ακόμη και τα φράγματα του σεξ, αφού μερικά προγράμματα μετά τις έντεκα το βράδυ ήταν πολύ πιο τολμηρά από τα καλογερίστικα εξώφυλλα του Espresso και του Panorama. Εξώφυλλα που σαματούσαν στις παρυφές του γλουτού.

Ακόμη στις αρχές της δεκαετίας του '70 θυμάμαι πως δημοσίευσα μια επισκόπηση των αμερικανικών talk show. Τα περιέγραψα ως χώρους όπου διεξαγόταν πολιτισμένη, πνευματώδης συζήτηση, σε θέση να καθηλώσει έως αργά το βράδυ τους θεατές μπροστά στην οθόνη και τα υπεδείκνυα θερμά για την ιταλική TV. Μετά άρχισε το talk show τη θριαμβευτική πορεία του στις ιταλικές μικρές οθόνες όπου, όμως, σιγά-σιγά μετατράπηκε σε χώρο όλο και πιο βίαιης σύγκρουσης, ενίοτε και συμπλοκής, σχολή μιας γλώσσας χωρίς μέσους όρους (για να είμαστε ειλικρινείς μια ανάλογη πορεία ακολούθησαν και τα talk show άλλων χωρών).

Έτσι η τηλεόραση μετατράπηκε σε πρωτεύουσα πηγή διάδοσης ειδήσεων και για τις εφημερίδες ανοίγονταν δυο δρόμοι. Για τον πρώτο δρόμο, που προς το παρόν θα κατο-

νομάσω της «διευρυμένης προσοχής», θα μιλήσω αργότερα. Νομίζω πάντως πως μπορούμε να ισχυριστούμε πως ο Τύπος ως επί το πλείστον ακολούθησε τον δεύτερο δρόμο: δηλαδή περιοδικοποιήθηκε. Η ημερήσια εφημερίδα, με άλλα λόγια, μοιάζει όλο και πιο πολύ με τα εβδομαδιαία περιοδικά, με τον απέραντο χώρο που προορίζει στην ποικίλη ύλη, στο ελεύθερο ρεπορτάζ, στη συζήτηση γύρω από τα κοινωνικά συμβάντα, στα πολιτικά κουτσομπολιά, σε ό,τι συμβαίνει στον κόσμο του θεάματος. Αυτό έβαλε σε κρίση τα εβδομαδιαία περιοδικά υψηλού επιπέδου, όπως το Espresso και το Panorama, στα οποία δεν έμειναν παρά δυο δρόμοι: ή «μηνιαιοποιούνται», αλλά υπάρχουν πλέον ειδικευμένα μηνιαία περιοδικά για την ιστιοπλοία, για τα ωρολόγια, για τους κομπιούτερ με δική τους πιστή και σίγουρη αγορά. Ή αλλιώς το εβδομαδιαίο περιοδικό πρέπει να εισβάλει στο χώρο του κουτσομπολιού που ανήκει κι εξακολουθεί να ανήκει στα εβδομαδιαία περιοδικά μέσου επιπέδου (Gente ή Oggi) για τους μανιακούς πριγκιπικών γάμων ή σε εκείνα χαμηλού επιπέδου (Novella 2000, Stop ή Eva Express) για τους πιστούς της οπτικής μοιχείας και τους κυνηγούς γυμνόστηθων στις τουαλέτες.

Τα εβδομαδιαία περιοδικά υψηλού επιπέδου όμως δεν μπορούν να πέσουν στο μέσο ή χαμηλό επίπεδο παρά μόνο στις τελευταίες σελίδες τους κι αυτό ακριβώς είναι που κάνουν ήδη από τώρα. Εκεί πρέπει να ψάξετε τα στήθη, τις τρυφερές φιλίες, τους γάμους στο Μοντεκάρλο. Με αυτόν τον τρόπο όμως χάνουν τη φυσιογνωμία του κοινού τους. Όσο περισσότερο ένα εβδομαδιαίο περιοδικό υψηλού επιπέδου εγγίζει το μέσο και το χαμηλό επίπεδο, άλλο τόσο κατακτά κοινό που δεν είναι δικό του, άρα δεν ξέρει πια σε ποιον απευθύνεται: αυξάνει το τιράζ και χάνει την ταυτότητά του.

Από την άλλη, το εβδομαδιαίο περιοδικό δέχτηκε θανατηφόρο πλήγμα και από τα εικονογραφημένα ένθετα των ημερήσιων εφημερίδων. Σε αυτό το σημείο το εβδομαδιαίο περιοδικό δεν θα μπορούσε παρά να ακολουθήσει μια μόνον πορεία. Εκείνη που οδήγησε στις ΗΠΑ σε περιοδικά υψηλότατου επιπέδου, όπως, επί παραδείγματι, το New Yorker, που βεβαίως δημοσιεύει τα θέατρα, cartoons υψηλού επιπέδου και σύντομες ποιητικές ανθολογίες. Μπορεί όμως και να δημοσιευτεί άρθρο πενήντα δακτυλογραφημένων σελίδων μόνο για τη βιογραφία κάποιας μεγάλης κυρίας του εκδοτικού περιβάλλοντος, όπως συνέβη με την Helen Wolff.

Αλλιώς θα μπορούσε να ακολουθήσει το δρόμο που χάραξαν το Time και το Newsweek, τα οποία δέχονται το ρόλο του εβδομαδιαίου περιοδικού που ασχολείται με συμβάντα για τα οποία ήδη μίλησαν οι τηλεοράσεις και οι εφημερίδες, αλλά παρέχουν ή μία στοιχειώδη περίληψη ή φακέλους συντεταγμένους από πολλούς συγγραφείς που εμβαθύνουν κάποια όψη των συμβάντων αυτών. Κάθε πτυχή αυτών των φακέλων χρειάζεται μήνες προγραμματισμού και δουλειάς και επιστάμενο έλεγχο στα ντοκουμέντα. Γι' αυτό και τα περιοδικά αυτά σπάνια δημοσιεύουν διαψεύσεις που να αφορούν την εξακρίβωση γεγονότων.

Αλλά κι ένα άρθρο για το New Yorker προετοιμάζεται για μήνες κι αν τελικά κρίνεται ανεπαρκές τότε ο αρθρογράφος πληρώνεται (αδρά) και το άρθρο πετιέται στον κάλαθο των αχρήστων. Αυτού του είδους το εβδομαδιαίο περιοδικό στοιχίζει πανάκριβα και μπορεί να το συντηρήσει μόνον μια παγκόσμια αγορά αγγλόφωνων κι όχι μια περιορισμένη αγορά ιταλόφωνων, όπου τα ποσοστά εκείνων που επιδίδονται στην ανάγνωση είναι ακόμη απογοητευτικά.

Το περιοδικό, όμως, προσπαθεί να ακολουθήσει την εφημερίδα στο δικό της δρόμο κι ο καθένας προσπαθεί να ξεπεράσει τον άλλο για να κερδίσει τους ίδιους αναγνώστες. Αυτό εξηγεί γιατί έκλεισε το ένδοξο Europeo, γιατί το Epoca αναζητά αγωνιωδώς έναν εναλλακτικό δρόμο και στηρίζεται στις τηλεοπτικές διαφημίσεις και γιατί το Espresso και το

Ραπορταμ παλεύουν για να διαφοροποιηθούν. Διαφοροποιούνται, πράγματι, αλλά το κοινό δεν το πολυκατάλαβε. Συχνά μου συμβαίνει να συναντήσω ακόμη και μορφωμένους γνωστούς που με συγχαίρουν για την ωραία ρουμπρίκα που γράφω κάθε εβδομάδα στο Ραπορταμ. Μάλιστα προσθέτουν κολακευτικά πως αγοράζω Ραπορταμ και μόνον Ραπορταμ αποκλειστικά και μόνο για να διαβάσουν τη ρουμπρίκα μου².

Οι ιδεολογίες του θεάματος

Οι εφημερίδες για να περιοδικοποιηθούν αυξάνουν τον αριθμό των σελίδων τους και για να τις αυξήσουν μάχονται απεγνωσμένα για να εξασφαλίσουν περισσότερη διαφήμιση και για να εξασφαλίσουν περισσότερη διαφήμιση αυξάνουν ακόμη περισσότερο τον αριθμό των σελίδων τους κι επινοούν εβδομαδιαία ένθετα. Για να καλύψουν όλες τις σελίδες πρέπει σώνει και καλά κάτι να γράψουν και για να βρουν υλικό πρέπει να πάνε πέρα από την ξερή είδηση (που ήδη έδωσε εξάλλου η τηλεόραση) κι έτσι περιοδικοποιούνται όλο και πιο πολύ μέχρι του σημείου να επινοήσουν την είδηση ή να μετατρέψουν σε είδηση κάτι που είδηση δεν είναι.

Για να μη θίξω κανέναν, θα αναφέρω ένα παράδειγμα που αφορά τα πολιτιστικά κι όχι τα πολιτικά και που έχει ως πρωταγωνιστή εμένα τον ίδιο. Πριν από μερικούς μήνες πήγα στο Γκρινζάν για να παραλάβω κάποιο βραβείο κι εκεί μου σύστησαν τον συνάδελφο και φίλο Τζάννι Βάττιμο. Όποιος ασχολείται με τη φιλοσοφία γνωρίζει πως οι απόψεις μου διαφέρουν από εκείνες του Βάττιμο, αλλά η εκτίμηση είναι αμοιβαία. Άλλοι γνωρίζουν πως είμαστε αδελφικοί φίλοι από τη νιότη μας και πως μας αρέσει να κεντρίζει ο ένας τον άλλον σε κάθε κοινωνική συναναστροφή. Εκείνη την ημέρα για την ακρίβεια ο Βάττιμο προτίμησε να με παρουσιάσει με τρόπο εγκάρδιο και πνευματώδη. Εγώ του απήντησα επίσης χαριτολογώντας. Υπογράμμισα με ατάκες και παραδοξολογίες τις γνωστές και αιώνιες διαφορές μας. Την επομένη μια ιταλική εφημερίδα αφιέρωσε σχεδόν μια ολόκληρη σελίδα του πολιτιστικού τμήματος στη σύγκρουση στο Γκρινζάν, που σήμανε, σύμφωνα με τον αρθρογράφο, την απαρχή μιας νέας δραματικής και πρωτόγνωρης ρήξης στο ιταλικό φιλοσοφικό πανόραμα. Ο συγγραφέας του άρθρου γνώριζε πολύ καλά πως δεν ήταν είδηση, ούτε καν για τα πολιτιστικά. Απλώς επινόησε ένα ζήτημα εκ του μη όντος. Σας αφήνω ελεύθερους να βρείτε αναλογίες με τα πολιτικά χρονικά. Και το πολιτισμικό παράδειγμα όμως έχει ενδιαφέρον: η εφημερίδα έπρεπε να επινοήσει το θέμα διότι έπρεπε να καλύψει υπερβολικά πολλές σελίδες αφιερωμένες στα πολιτιστικά, στην τηλεόραση και στα κοινωνικά θέματα. Σελίδες όπου κυριαρχεί η ιδεολογία του θεάματος.

Ας πάρουμε την *Corriere della Sera* και τη *Repubblica* της Δευτέρας 23 Ιανουαρίου. Η πρώτη έχει 44 σελίδες, η δεύτερη 54 αλλά αν λάβουμε υπόψη μας το μεγάλο σχήμα της πρώτης, ο όγκος των δυο εφημερίδων είναι ο ίδιος. Η Δευτέρα είναι δύσκολη ημέρα, δεν υπάρχουν φρέσκες πολιτικές κι οικονομικές ειδήσεις, ο κύριος όγκος ρίχνεται στα αθλητικά. Ευτυχώς εκείνη την ημέρα στην Ιταλία μαίνεται η κυβερνητική κρίση κι οι εφημερίδες μπορούν να αφιερώσουν τα κύρια άρθρα τους στη μονομαχία Ντίνι-Μπερλουσκόνι. Σφαγή στο Ισραήλ την ημέρα της επετείου του Άουσβιτς κι έτσι καλύπτεται το μεγαλύτερο μέρος της πρώτης σελίδας. Επιπλέον, έχουμε την υπόθεση Αντρεόττι και για την *Corriere della Sera* το θάνατο της γιαγιάς Κέννεντυ, που η *Repubblica* αντίθετα έβαλε στις μέσα σελίδες. Ειδήσεις από την Τσετσενία, λιγοστά νέα από τη Βόννη. Πώς θα γεμίσουμε τον υπόλοιπο χώρο; Η *Repubblica* και η *Corriere della Sera* αφιερώνουν αντίστοιχα 7 και 4 σελίδες στο ρεπορτάζ της πόλης, 14 και 7 σελίδες στα αθλητικά, 2 και

3 σελίδες στα πολιτιστικά, 2 και 5 σελίδες στην οικονομία και 8 έως 9 σελίδες σε κοινωνικό ρεπορτάζ, θεάματα και τηλεόραση. Και στις δυο περιπτώσεις, στις συνολικά 32 σελίδες οι 15 ασχολούνται με θέματα που συνήθως χαρακτηρίζουν τα περιοδικά.

Ας πάρουμε τώρα τους Τάιμς της Νέας Υόρκης της ίδιας εκείνης Δευτέρας. Στις 53 σελίδες, 16 είναι αφιερωμένες στα αθλητικά, 10 στα προβλήματα των μητροπόλεων, 10 στην οικονομία. Παραμένουν 16 σελίδες. Στην Αμερική δεν έχουν κυβερνητική κρίση, η Ουάσιγκτον δεν απαιτεί πολύ χώρο κι έτσι οι 5 σελίδες του national report ασχολούνται με τις εσωτερικές ειδήσεις. Μετά την αυτονόητη είδηση της σφαγής στο Ισραήλ, βρίσκουμε τουλάχιστον 10 άρθρα για το Περού, την Αϊτή, τη Ρουάντα, τους Κουβανούς φυγάδες, τη Βοσνία, την Αλγερία, τη διεθνή διάσωση για τη φτώχεια, την Ιαπωνία μετά το σεισμό, την περίπτωση του Γάλλου επισκόπου Gaillot. Ακολουθούν δυο πυκνές σελίδες με πολιτικά σχόλια και αναλύσεις.

Βγάξω λοιπόν το συμπέρασμα πως οι ιταλικές εφημερίδες δεν μίλησαν για το Περού, την Αϊτή, την Κούβα, τη Ρουάντα. Ας παραδεχτούμε πως τα τρία πρώτα θέματα ενδιαφέρουν περισσότερο τους Αμερικανούς παρά τους Ευρωπαίους. Το συμπέρασμα παραμένει πως υπήρχαν θέματα στη διεθνή επικαιρότητα που οι ιταλικές εφημερίδες αγνόησαν για να αυξήσουν τις σελίδες αφιερωμένες στα θεάματα και στην τηλεόραση.

Οι Τάιμς της Νέας Υόρκης, αλλά μόνο γιατί είναι Δευτέρα, μέρα με λιγοστά θέματα, αφιερώνουν δυο σελίδες στο media business, αλλά δεν αφορούν ειδήσεις γύρω από τους πρωταγωνιστές του θεάματος, παρά στοχασμούς κι οικονομικές αναλύσεις πάνω στο show business.

Πως η επιλογή είναι συνειδητή μάς το καταμαρτυρούν η Corriere della Sera και η Repubblica τη Δευτέρα 30 Ιανουαρίου, όταν αφιέρωσαν μια ολόκληρη σελίδα, με κράχτη στην πρώτη, στο γεγονός πως η Κοκό Σανέλ ήταν κατάσκοπος των ναζιστών. Πρώτα απ' όλα την είδηση την είχαμε όλοι μας διαβάσει πριν από πολύ καιρό. Γιατί ξαναβγήκε τώρα στο προσκήνιο; Διότι την προηγούμενη είχε ασχοληθεί με το θέμα μια τηλεοπτική εκπομπή του Β.Β.Κ. Η Κοκό Σανέλ είναι Γαλλίδα, αλλά η εφημερίδα Le Monde αγνοεί την είδηση (έλεγα και την ίδια ημέρα και την επομένη). Γαλλικός σοβινισμός, ή μήπως ο φόβος μην τυχόν κι ανοίξουν παλιές πληγές του Βισύ; Γιατί όμως δεν αναφέρει την είδηση ούτε η Herald Tribune; Διότι το γεγονός πως ένα βιβλίο ή μια τηλεοπτική εκπομπή ασχολούνται με ένα ιστορικό γεγονός είναι θέμα για ένα εβδομαδιαίο περιοδικό κουλτούρας και θεάματος. Τι πετάχτηκε για να δοθεί όλος αυτός ο χώρος στην υπόθεση Σανέλ;

Διαβάζοντας την Herald Tribune βρίσκουμε 15 ειδήσεις επικαιρότητας που ο ιταλικός Τύπος περιφρόνησε: «Η Τσετσενία στέλνει πρεσβευτή στον Κλίντον», αλλά εμποδίζεται από το γεγονός πως δεν έχει διεθνή αναγνώριση. «Η Γαλλία αποφάσισε να αυξήσει κατά 300 άτομα το κλιμάκιό της στη Βοσνία». «Ο Μαντέλα διόρισε ένα λευκό επικεφαλής της αστυνομίας». «Πέθανε ο διευθυντής της Unicef» και ούτω καθ' εξής, εγγίζοντας την Κίνα, το Πακιστάν, την Καμπότζη, την Λιβύη, την Αίγυπτο και το Μεξικό.

Είναι σαφές πως εγώ, ως αναγνώστης, διασκέδασα πολύ πιο πολύ να διαβάζω την ιστορία της Κοκό Σανέλ παρά τη βιογραφία του διευθυντή της Unicef, η επιλογή όμως ήταν ξεκάθαρη: η εφημερίδα ήθελε να με ψυχαγωγήσει κι εγώ το δέχτηκα. Κι ήθελε να με ψυχαγωγήσει ξεκινώντας από μια είδηση που μετέδωσε η αγγλική τηλεόραση.

Ο ιταλικός Τύπος, (το έχω ήδη τονίσει πολλές φορές) είναι πλέον υποτελής στην τηλεόραση. Είναι η τηλεόραση που καθορίζει την ατζέντα (ας πούμε) του Τύπου. Δεν υπάρχουν εφημερίδες στον κόσμο που να δημοσιεύουν πρωτοσέλιδα ειδήσεις για τηλεοπτικά προγράμματα, εκτός κι αν το προηγούμενο βράδυ ο Κλίντον ή ο Μιτεράν μίλησαν

στη μικρή οθόνη ή αν αντικαταστάθηκε ο διευθύνων σύμβουλος ενός πανεθνικού δικτύου. Και δεν πρέπει να μου απαντήσουν πως κάτι πρέπει να βάλουν για να γεμίσουν τις σελίδες. Έχω εδώ μαζί μου τους Τάιμς της Νέας Υόρκης της 22 Ιανουαρίου (δεν έφερα το προχθεσινό φύλλο διότι δεν ήμουν σίγουρος πως θα το ελάμβανα έγκαιρα για την παρούσα περίπτωση): αποτελείται από μόνον 569 σελίδες επειδή είναι Γενάρης, ενώ πριν από τα Χριστούγεννα οι σελίδες ήταν πολύ περισσότερες. Σε αυτό τον αριθμό σελίδων περιλαμβάνονται και τα διαφημιστικά ένθετα, η επιθεώρηση του βιβλίου, το εβδομαδιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης, οι ρουμπρίκες για τα ταξίδια, το αυτοκίνητο κτλ. Ας πάμε να δούμε πού βρίσκεται η τηλεόραση, οικιακή συσκευή κατά τα άλλα που καταλαμβάνει μεγάλο χώρο στο αμερικανικό φαντασιακό. Βρίσκεται στο ένθετο «Τέχνες και θεάματα» στη σελίδα 32, όπου διαβάζουμε ένα κύριο άρθρο για τα φυλετικά στερεότυπα στα τηλεοπτικά προγράμματα και μια εκτεταμένη κριτική για ένα ωραίο ντοκιμαντέρ για τα ηφαίστεια. Ύστερα έχουμε τις σελίδες με τα προγράμματα, όπως είναι φυσικό, αλλά δεν γίνεται πλέον καμία αναφορά στην τηλεόραση ούτε στις σελίδες ποικίλης ύλης και κοινωνικού ρεπορτάζ, που μοιάζουν με το εβδομαδιαίο ένθετο *Sette* της *Corriere della Sera* ή το *Venerdì* της *Repubblica*. Δεν είναι λοιπόν αλήθεια πως πρέπει κανείς να μιλά για τηλεόραση για να γεμίσει τις σελίδες και να κεντρίσει το ενδιαφέρον του κοινού: είναι μια ελεύθερη κι όχι αναγκαστική επιλογή.

Την ίδια ημέρα οι ιταλικές εφημερίδες δίνουν μεγάλη έκταση σε μια εκπομπή του κωμικού Κιαμπρέτι που ακόμη δεν είχε βγει στον αέρα, άρα επρόκειτο για δωρεάν διαφήμιση. Η κεντρική είδηση ήταν πως ο κωμικός αυτός είχε προσπαθήσει να μπει με τις κάμερες στην αίθουσα πανεπιστημίου όπου έκανα μάθημα και πως εγώ, ως ένδειξη σεβασμού προς το χώρο και το λειτούργημα, του το είχα απαγορεύσει. Εάν πράγματι αυτό αποτελούσε είδηση (διότι φαίνεται πως είναι είδηση το γεγονός πως παραμένουν ιεροί χώροι άβατοι στην τηλεόραση), τότε η σωστή τοποθέτηση θα ήταν τέσσερις αράδες στα περιεργα της σελίδας θεάματος.

Εάν όμως χτυπούσε στην πόρτα εκείνης της αίθουσας κάποιος πολιτικός άνδρας, κραδαίνοντας κάμερα, κι εγώ του ζητούσα να παραιτηθεί από την προσπάθειά του; Χωρίς να μπει στην αίθουσα και χωρίς να φανεί στο βίντεο θα εξασφάλιζε τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Στην Ιταλία οι πολιτικοί είναι σε θέση να καθορίζουν την ατζέντα των δημοσιογραφικών προτεραιοτήτων κάνοντας κάποια δήλωση μπροστά στις κάμερες, ή, ακόμη χειρότερα, προαναγγέλλοντας πως θα την κάνουν και ο Τύπος την επομένη δεν θα ασχολείται με ό,τι συνέβη στη χώρα παρά με ό,τι ελέγχθη ή ό,τι θα μπορούσε να είχε ειπωθεί στην τηλεόραση.

Χωρίς αμφιβολία είμαστε η χώρα όπου, περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού, ο τηλεοπτικός βίος συγχέεται στενά με τον πολιτικό, αλλιώς δεν θα κυριαρχούσε η συζήτηση για την *par condicio*³. Κι η κυριαρχία αυτή ξεκινάει από τη δεκαετία του '60, όταν πρόεδρος της κοινοβουλευτικής επιτροπής ελέγχου για την ραδιοτηλεόραση ήταν ο χριστιανοδημοκράτης Έττορε Μπερνάμπεϊ κι η Φινινβέστ ακόμη ούτε καν φαινόταν στον ορίζοντα. Ο Τύπος λοιπόν πρέπει να αναφέρει ό,τι αφορά αυτή τη σύγχυση. Την Κυριακή 29 Ιανουαρίου, ένας ξένος φίλος τράβηξε την προσοχή μου στο γεγονός πως μόνον στην Ιταλία μπορούσε να φιλοξενηθεί σε πολύστηλο πρωτοσέλιδο κράχτη και πάνω πάνω στις εσωτερικές σελίδες η ιστορική δήλωση του Κιαμπρέτι «Δεν παραιτούμαι» (μόνον επειδή ένας τηλεοπτικός δημοσιογράφος, ο Μικέλε Σαντόρο, είχε κάνει κάποιες προκλητικές δηλώσεις την προηγούμενη). Βεβαίως, οι επαγγελματικές επιλογές ενός κωμικού δεν θα έπρεπε να αποτελέσουν πρωτοσέλιδη είδηση, προπαντός όταν ο εν λόγω κωμικός αναγ-

γέλλει όχι πως θα διακόψει αλλά πως δεν θα διακόψει την εκπομπή του. Εάν είδηση είναι ο άνθρωπος που δαγκώνει το σκύλο κι όχι ο σκύλος που δαγκώνει τον άνθρωπο, σε αυτή την περίπτωση έχουμε ένα σκύλο που εκ πρώτης όψεως δεν δάγκωσε κανέναν.

Όλοι μας όμως γνωρίζουμε πως πίσω από εκείνη τη συζήτηση κρυβόταν μια δυσθυμία, μια καθαρά πολιτική πολεμική⁴. Θα έπρεπε να πούμε πως ο Τύπος ήταν υποχρεωμένος να βάλει στην πρώτη σελίδα εκείνη την είδηση. Δεν έφταιγαν οι εφημερίδες, παρά η συνολική κατάσταση της Ιταλίας. Τολμώ όμως να πω πως αν η συνολική κατάσταση της Ιταλίας βρίσκεται σε αυτό το σημείο, φταίει και ο Τύπος.

Από πολύ καιρό ο Τύπος, για να κερδίσει το κοινό της τηλεόρασης, επέβαλε την ίδια την τηλεόραση ως πρωτεύοντα χώρο πολιτικού λόγου. Έκανε έτσι πρωτοφανή διαφήμιση στο φυσιολογικό του ανταγωνιστή (μοναδικό συμβάν στην ιστορία του οικονομικού ανταγωνισμού). Οι πολιτικοί έβγαλαν τα συμπεράσματά τους: προτίμησαν την τηλεόραση, υιοθέτησαν τη γλώσσα και τους τρόπους της, βέβαιοι πως μόνο με αυτόν τον τρόπο θα εξασφάλιζαν την προσοχή και του Τύπου. Ο Τύπος πολιτικοποίησε υπέρ του δέοντος το θέαμα. Ήταν λοιπόν φυσικό ο πολιτικός να προσπαθήσει να τραβήξει την προσοχή κουβαλώντας την Τσιτσολίνα στο κοινοβούλιο. Η περίπτωση της Τσιτσολίνας ήταν παραδειγματική διότι, από ενστικτώδη pruderie η τηλεόραση δεν της είχε αφιερώσει το χώρο που αμέσως της προσέφερε ο Τύπος.

Η συνέντευξη

Ενώ εξαρτάται από την τηλεόραση για να καθορίσει την ατζέντα του, ο Τύπος αποφάσισε να τη μιμηθεί και σε ό,τι αφορά το ύψος της. Ο πλέον διαδεδομένος τρόπος για να εκλαϊκεύσει κανείς οποιαδήποτε πολιτική, λογοτεχνική ή επιστημονική είδηση, είναι πλέον η συνέντευξη. Η συνέντευξη είναι υποχρεωτική στην τηλεόραση, όπου δεν μπορείς να αναφέρεσαι σε κάποιον χωρίς να τον δείχνεις. Ο Τύπος απεναντίας είχε χρησιμοποιήσει αυτό το εργαλείο με φειδώ. Συνέντευξη σημαίνει πως χαρίζεις τον χώρο σου σε κάποιον για να του επιτρέψεις να πει ό,τι θέλει εκείνος. Σκεφθείτε τι συμβαίνει όταν ένας συγγραφέας δημοσιεύει το καινούριο του βιβλίο. Ο αναγνώστης περιμένει από τον Τύπο μια κρίση και μια ένδειξη και έχει εμπιστοσύνη στην άποψη ενός γνωστού κριτικού ή στη σοβαρότητα της εφημερίδας. Σήμερα όμως θεωρείται δημοσιογραφική επιτυχία να εξασφαλίσει η εφημερίδα πρώτα απ' όλα συνέντευξη με τον συγγραφέα.

Τι είναι μια συνέντευξη με τον συγγραφέα; Μοιραία είναι αυτοδιαφήμιση: πολύ σπάνια ο συγγραφέας δηλώνει πως έγραψε άθλιο βιβλίο. Συνήθως παραμένει άρρητος ο εξής εκβιασμός (που συμβαίνει και σε άλλες χώρες): εάν δεν δώσει συνέντευξη, τότε δεν θα δημοσιευτεί ούτε η βιβλιοκριτική. Συχνά όμως η εφημερίδα ικανοποιείται με τη συνέντευξη και ξεχνά τη βιβλιοκριτική. Σε κάθε περίπτωση, ο αναγνώστης εξαπατήθηκε: η διαφήμιση προηγήθηκε ή αντικατέστησε την κριτική άποψη και συχνά ο κριτικός, όταν επιτέλους γράψει, δεν ασχολείται πλέον με το βιβλίο παρά με ό,τι δήλωσε ο συγγραφέας στις συνεντεύξεις του.

Πόσο μάλλον η συνέντευξη με πολιτικά πρόσωπα θα έπρεπε να είναι σημαντική πράξη: ή τη ζητά ο πολιτικός διότι θέλει να χρησιμοποιήσει την εφημερίδα ως όχημα (και τότε είναι η εφημερίδα που αξιολογεί εάν θέλει να του προσφέρει αυτή τη δυνατότητα), ή τη ζητά η εφημερίδα, που θέλει να εμβαθύνει κάποια θέση του πολιτικού. Μια σοβαρή συνέντευξη απαιτεί πολύ χρόνο και ο συνεντευξιαζόμενος (όπως συμβαίνει σχεδόν παντού στον κόσμο) πρέπει ύστερα να μπορεί να διαβάσει ό,τι του αποδίδεται εντός εισαγωγικών, ώστε να αποφευχθούν παρανοήσεις και διαψεύσεις. Σήμερα οι εφημερίδες δημοσιεύουν

στη μικρή οθόνη ή αν αντικαταστάθηκε ο διευθύνων σύμβουλος ενός πανεθνικού δικτύου. Και δεν πρέπει να μου απαντήσουν πως κάτι πρέπει να βάλουν για να γεμίσουν τις σελίδες. Έχω εδώ μαζί μου τους Τάμους της Νέας Υόρκης της 22 Ιανουαρίου (δεν έφερα το προχθεσινό φύλλο διότι δεν ήμουν σίγουρος πως θα το ελάμβανα έγκαιρα για την παρούσα περίπτωση): αποτελείται από μόνον 569 σελίδες επειδή είναι Γενάρης, ενώ πριν από τα Χριστούγεννα οι σελίδες ήταν πολύ περισσότερες. Σε αυτό τον αριθμό σελίδων περιλαμβάνονται και τα διαφημιστικά ένθετα, η επιθεώρηση του βιβλίου, το εβδομαδιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης, οι ρουμπρίκες για τα ταξίδια, το αυτοκίνητο κτλ. Ας πάμε να δούμε πού βρίσκεται η τηλεόραση, οικιακή συσκευή κατά τα άλλα που καταλαμβάνει μεγάλο χώρο στο αμερικανικό φαντασιακό. Βρίσκεται στο ένθετο «Τέχνες και θεάματα» στη σελίδα 32, όπου διαβάζουμε ένα κύριο άρθρο για τα φυλετικά στερεότυπα στα τηλεοπτικά προγράμματα και μια εκτεταμένη κριτική για ένα ωραίο ντοκιμαντέρ για τα ηφαιστεια. Ύστερα έχουμε τις σελίδες με τα προγράμματα, όπως είναι φυσικό, αλλά δεν γίνεται πλέον καμία αναφορά στην τηλεόραση ούτε στις σελίδες ποικίλης ύλης και κοινωνικού ρεπορτάζ, που μοιάζουν με το εβδομαδιαίο ένθετο *Sette* της *Corriere della Sera* ή το *Venerdì* της *Repubblica*. Δεν είναι λοιπόν αλήθεια πως πρέπει κανείς να μιλά για τηλεόραση για να γεμίσει τις σελίδες και να κεντρίσει το ενδιαφέρον του κοινού: είναι μια ελεύθερη κι όχι αναγκαστική επιλογή.

Την ίδια ημέρα οι ιταλικές εφημερίδες δίνουν μεγάλη έκταση σε μια εκπομπή του κωμικού Κιαμπρέττι που ακόμη δεν είχε βγει στον αέρα, άρα επρόκειτο για δωρεάν διαφήμιση. Η κεντρική είδηση ήταν πως ο κωμικός αυτός είχε προσπαθήσει να μπει με τις κάμερες στην αίθουσα πανεπιστημίου όπου έκανα μάθημα και πως εγώ, ως ένδειξη σεβασμού προς το χώρο και το λειτούργημα, του το είχα απαγορεύσει. Εάν πράγματι αυτό αποτελούσε είδηση (διότι φαίνεται πως είναι είδηση το γεγονός πως παραμένουν ιεροί χώροι άβατοι στην τηλεόραση), τότε η σωστή τοποθέτηση θα ήταν τέσσερις αράδες στα περίεργα της σελίδας θεάματος.

Εάν όμως χτυπούσε στην πόρτα εκείνης της αίθουσας κάποιος πολιτικός άνδρας, κραδαινοντας κάμερα, κι εγώ του ζητούσα να παραιτηθεί από την προσπάθειά του; Χωρίς να μπει στην αίθουσα και χωρίς να φανεί στο βίντεο θα εξασφάλιζε τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Στην Ιταλία οι πολιτικοί είναι σε θέση να καθορίζουν την ατζέντα των δημοσιογραφικών προτεραιοτήτων κάνοντας κάποια δήλωση μπροστά στις κάμερες, ή, ακόμη χειρότερα, προαναγγέλλοντας πως θα την κάνουν και ο Τύπος την επομένη δεν θα ασχολείται με ό,τι συνέβη στη χώρα παρά με ό,τι ελέγχθη ή ό,τι θα μπορούσε να είχε ειπωθεί στην τηλεόραση.

Χωρίς αμφιβολία είμαστε η χώρα όπου, περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού, ο τηλεοπτικός βίος συγχέεται στενά με τον πολιτικό, αλλιώς δεν θα κυριαρχούσε η συζήτηση για την *par condicio*³. Κι η κυριαρχία αυτή ξεκινάει από τη δεκαετία του '60, όταν πρόεδρος της κοινοβουλευτικής επιτροπής ελέγχου για την ραδιοτηλεόραση ήταν ο χριστιανοδημοκράτης Έτορε Μπερναμπέι κι η Φινινβέστ ακόμη ούτε καν φαινόταν στον ορίζοντα. Ο Τύπος λοιπόν πρέπει να αναφέρει ό,τι αφορά αυτή τη σύγχυση. Την Κυριακή 29 Ιανουαρίου, ένας ξένος φίλος τράβηξε την προσοχή μου στο γεγονός πως μόνον στην Ιταλία μπορούσε να φιλοξενηθεί σε πολύστηλο πρωτοσέλιδο κράχτη και πάνω πάνω στις εσωτερικές σελίδες η ιστορική δήλωση του Κιαμπρέττι «Δεν παραιτούμαι» (μόνον επειδή ένας τηλεοπτικός δημοσιογράφος, ο Μικέλε Σαντόρο, είχε κάνει κάποιες προκλητικές δηλώσεις την προηγούμενη). Βεβαίως, οι επαγγελματικές επιλογές ενός κωμικού δεν θα έπρεπε να αποτελέσουν πρωτοσέλιδη είδηση, προπαντός όταν ο εν λόγω κωμικός αναγ-

γέλλει όχι πως θα διακόψει αλλά πως δεν θα διακόψει την εκπομπή του. Εάν είδηση είναι ο άνθρωπος που δαγκώνει το σκύλο κι όχι ο σκύλος που δαγκώνει τον άνθρωπο, σε αυτή την περίπτωση έχουμε ένα σκύλο που εκ πρώτης όψεως δεν δάγκωσε κανέναν.

Όλοι μας όμως γνωρίζουμε πως πίσω από εκείνη τη συζήτηση κρυβόταν μια δυσθυμία, μια καθαρά πολιτική πολεμική⁴. Θα έπρεπε να πούμε πως ο Τύπος ήταν υποχρεωμένος να βάλει στην πρώτη σελίδα εκείνη την είδηση. Δεν έφταιγαν οι εφημερίδες, παρά η συνολική κατάσταση της Ιταλίας. Τολμώ όμως να πω πως αν η συνολική κατάσταση της Ιταλίας βρίσκεται σε αυτό το σημείο, φταίει και ο Τύπος.

Από πολύ καιρό ο Τύπος, για να κερδίσει το κοινό της τηλεόρασης, επέβαλε την ίδια την τηλεόραση ως πρωτεύοντα χώρο πολιτικού λόγου. Έκανε έτσι πρωτοφανή διαφήμιση στο φυσιολογικό του ανταγωνιστή (μοναδικό συμβάν στην ιστορία του οικονομικού ανταγωνισμού). Οι πολιτικοί έβγαλαν τα συμπεράσματά τους: προτίμησαν την τηλεόραση, υιοθέτησαν τη γλώσσα και τους τρόπους της, βέβαιοι πως μόνο με αυτόν τον τρόπο θα εξασφάλιζαν την προσοχή και του Τύπου. Ο Τύπος πολιτικοποίησε υπέρ του δέοντος το θέαμα. Ήταν λοιπόν φυσικό ο πολιτικός να προσπαθήσει να τραβήξει την προσοχή του κοινού στην Τσιτσολίνα στο κοινοβούλιο. Η περίπτωση της Τσιτσολίνας ήταν παραδειγματική διότι, από ενστικτώδη pruderie η τηλεόραση δεν της είχε αφιερώσει το χώρο που αμέσως της προσέφερε ο Τύπος.

Η συνέντευξη

Ενώ εξαρτάται από την τηλεόραση για να καθορίσει την ατζέντα του, ο Τύπος αποφάσισε να τη μμηθεί και σε ό,τι αφορά το ύψος της. Ο πλέον διαδεδομένος τρόπος για να εκλαϊκεύσει κανείς οποιαδήποτε πολιτική, λογοτεχνική ή επιστημονική είδηση, είναι πλέον η συνέντευξη. Η συνέντευξη είναι υποχρεωτική στην τηλεόραση, όπου δεν μπορείς να αναφέρεσαι σε κάποιον χωρίς να τον δείχνεις. Ο Τύπος απεναντίας είχε χρησιμοποιήσει αυτό το εργαλείο με φειδώ. Συνέντευξη σημαίνει πως χαρίζεις τον χώρο σου σε κάποιον για να του επιτρέψεις να πει ό,τι θέλει εκείνος. Σκεφθείτε τι συμβαίνει όταν ένας συγγραφέας δημοσιεύει το καινούριο του βιβλίο. Ο αναγνώστης περιμένει από τον Τύπο μια κρίση και μια ένδειξη και έχει εμπιστοσύνη στην άποψη ενός γνωστού κριτικού ή στη σοβαρότητα της εφημερίδας. Σήμερα όμως θεωρείται δημοσιογραφική επιτυχία να εξασφαλίσει η εφημερίδα πρώτα απ' όλα συνέντευξη με τον συγγραφέα.

Τι είναι μια συνέντευξη με τον συγγραφέα; Μοιραία είναι αυτοδιαφήμιση: πολύ σπάνια ο συγγραφέας δηλώνει πως έγραψε άθλιο βιβλίο. Συνήθως παραμένει άρρητος ο εξής εκβιασμός (που συμβαίνει και σε άλλες χώρες): εάν δεν δώσει συνέντευξη, τότε δεν θα δημοσιευτεί ούτε η βιβλιοκριτική. Συχνά όμως η εφημερίδα ικανοποιείται με τη συνέντευξη και ξεχνά τη βιβλιοκριτική. Σε κάθε περίπτωση, ο αναγνώστης εξαπατήθηκε: η διαφήμιση προηγήθηκε ή αντικατέστησε την κριτική άποψη και συχνά ο κριτικός, όταν επιτέλους γράψει, δεν ασχολείται πλέον με το βιβλίο παρά με ό,τι δήλωσε ο συγγραφέας στις συνεντεύξεις του.

Πόσο μάλλον η συνέντευξη με πολιτικά πρόσωπα θα έπρεπε να είναι σημαντική πράξη: ή τη ζητά ο πολιτικός διότι θέλει να χρησιμοποιήσει την εφημερίδα ως όχημα (και τότε είναι η εφημερίδα που αξιολογεί εάν θέλει να του προσφέρει αυτή τη δυνατότητα), ή τη ζητά η εφημερίδα, που θέλει να εμβαθύνει κάποια θέση του πολιτικού. Μια σοβαρή συνέντευξη απαιτεί πολύ χρόνο και ο συνεντευξιαζόμενος (όπως συμβαίνει σχεδόν παντού στον κόσμο) πρέπει ύστερα να μπορεί να διαβάσει ό,τι του αποδίδεται εντός εισαγωγικών, ώστε να αποφευχθούν παρανοήσεις και διαψεύσεις. Σήμερα οι εφημερίδες δημοσιεύουν

καμιά δεκαριά συνεντεύξεις την ημέρα, στο άψε σβήσε, στις οποίες ο συνεντευξιαζόμενος επαναλαμβάνει ό,τι είπε και σε άλλες εφημερίδες. Εξαιτίας όμως του ανταγωνισμού, πρέπει η συνέντευξη στη μία εφημερίδα να είναι πιο πικάντικη από εκείνη στην άλλη. Το παιχνίδι λοιπόν συνίσταται στο να αποσπάσει κανείς από τον πολιτικό εκείνη τη μισή ομολογία η οποία, αν της δοθεί η κατάλληλη έμφαση, θα προκαλέσει σκάνδαλο.

Τότε ο πολιτικός, που την επομένη παραμένει στο προσκήνιο αφού διαψεύδει ό,τι δήλωσε την προηγούμενη, είναι θύμα του Τύπου; Θα έπρεπε τότε να τον ρωτήσουμε: «Γιατί προσφέρεις και δεν εφαρμόζεις την αποτελεσματική τακτική του no comment;» Τον περασμένο Οκτώβριο ο Ουμπέρτο Μπότσι⁵ φάνηκε να ακολουθεί αυτόν το δρόμο, όταν απαγόρευσε στους βουλευτές του να μιλούν με τους δημοσιογράφους. Λάθος επιλογή, αφού δέχτηκε τις επιθέσεις του Τύπου; Ή σωστή επιλογή, αφού είχε ως αποτέλεσμα να κυριαρχεί για τουλάχιστον δυο ημέρες στα ολοσέλιδα όλων των εφημερίδων, που αν τα αγόραζε για να διαφημιστεί θα του στοίχιζαν τεράστια ποσά.

Οι κοινοβουλευτικοί συντάκτες, από τη μεριά τους, ισχυρίζονται πως σε κάθε περίπτωση διάψευσης, είναι ο ίδιος ο πολιτικός που πραγματικά κάνει μισή δήλωση στην εφημερίδα για να τη δημοσιεύσει, ώστε να μπορεί την επομένη να τη διαψεύσει, αφού στο μεταξύ αμόλησε ένα ballon d'essai και έκανε έτσι να φτάσει σε όποιον ήθελε ένα υπονοούμενο και μια απειλή. Σε αυτή την περίπτωση όμως γεννιέται αυθόρμητα η εξής ερώτηση προς τον κοινοβουλευτικό συντάκτη, αθώο θύμα του πανούργου πολιτικού: «Γιατί προσφέρεις; Γιατί δεν απαιτείς να ελέγξει και να εγκρίνει ό,τι του αποδίδεις εντός εισαγωγικών;»

Η απάντηση είναι απλή: σε αυτό το παιχνίδι όλοι κάτι κερδίζουν χωρίς να χάσουν τίποτα. Το παιχνίδι μοιάζει με στρόβιλο, μέρα με τη μέρα οι δηλώσεις διαδέχονται η μια την άλλη, ο αναγνώστης χάνει το λογαριασμό και ξεχνά ό,τι ειπώθηκε. Σε αντάλλαγμα η εφημερίδα «μπουμπουνίζει» την είδηση και ο πολιτικός πέτυχε το σκοπό του. Είναι ένα *ractum sceleris* σε βάρος του αναγνώστη και των πολιτών. Κι είναι τόσο διαδεδομένο που αποτελεί πλέον συνήθεια. Όπως ο Ντι Πιέτρο είπε πως οι μίζες ήταν διάχυτες στο περιβάλλον, έτσι λέω πως κυκλοφορούν οι δηλώσεις. Όπως όλα, όμως, τα εγκλήματα, έτσι και αυτό στο τέλος δεν φέρνει κέρδη. Το τίμημα, είτε για τον πολιτικό είτε για τον Τύπο είναι η αναξιοπιστία, η ωχαδερφική αντίδραση του αναγνώστη.

Βοήθησε στον αγώνα δρόμου προς την συνέντευξη και η ριζική αλλαγή που, όπως λέγαμε, σημειώθηκε στη γλώσσα των πολιτικών, οι οποίοι, αφού υιοθέτησαν τους τρόπους της τηλεοπτικής συζήτησης και του τηλεοπτικού καβγά, δεν είναι πλέον συνετοί παρά γραφικοί και άμεσοι. Για πολλά χρόνια παραπονιόμασταν για τους Ιταλούς πολιτικούς που διάβαζαν μια λακωνική και σκοτεινή δήλωση σε ένα χαρτάκι και θαυμάζαμε εκείνους τους Αμερικανούς πολιτικούς που στέκονταν μπροστά στα μικρόφωνα με τα χέρια στις τσέπες και φαίνονταν να αυτοσχεδιάζουν και κατάφερναν μάλιστα να χάσουν στο λόγο τους και μερικές γουστοζικές ατάκες. Ε λοιπόν, δεν ήταν όπως τα βλέπαμε: οι περισσότεροι από αυτούς είχαν κάνει ειδικά μαθήματα στα διάφορα *speech centers* του πανεπιστημίου τους. Ακολουθούσαν και ακολουθούν τους κανόνες μιας ρητορικής φαινομενικά αυτοσχέδιας, στην πραγματικότητα όμως ρυθμιζόμενης στο χιλιοστό. Έλεγαν κι εξακολουθούν να λένε (εκτός κι αν κάνουν γκάφες ή όταν μιλά ο Νταν Κουαϊήλ) ατάκες που αναφέρονται σε ειδικά εγχειρίδια ή που ετοιμάστηκαν την προηγούμενη νύχτα από τους *ghost writers*.

Αφού απαλλάχτηκε από την κάπως παπαδίστικη ρητορική της πρώτης ιταλικής Δημοκρατίας, ο Ιταλός πολιτικός της δεύτερης ιταλικής Δημοκρατίας αυτοσχεδιάζει στ' αλή-

θεια. Μιλά με τρόπο πιο κατανοητό, αλλά συχνά ανεξέλεγκτο. Είναι περιττό να προσθέσω πως για τις εφημερίδες, ειδικά όταν αποφάσισαν να περιοδικοποιηθούν, είναι μάννα εξ ουρανού, για να χρησιμοποιήσω μια κοινοτοπία. Αν μου επιτρέψετε την ασεβή σύγκριση είναι ο ίδιος εκείνος ο φυσιολογικός ψυχολογικός μηχανισμός που γεννιέται στην ταβέρνα του χωριού: όταν κάποιος τα τσούξει και πετάξει την πρώτη κουβέντα, θα κάνει όλους τους άλλους να συναγωνίζονται στο ποιος θα τον κεντρίσει περισσότερο ώστε να ξεπεράσει κάθε όριο αθυροστομίας. Αυτή είναι η δυναμική της πρόκλησης που επικρατεί στα talk show κι είναι η ίδια που επιβάλλεται στη σχέση ανάμεσα στο δημοσιογράφο και τον πολιτικό. Τα μισά από τα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν εκείνο που κατονομάζεται «δηλητηριασμένη πολιτική διαμάχη», προέρχονται από αυτή την ανεξέλεγκτη δυναμική. Είπα, βέβαια, πως στο στρόβιλο οι αναγνώστες ξεχνούν τη συγκεκριμένη δήλωση. Εκείνο όμως που παραμένει και που επηρεάζει τα ήθη είναι ο τόνος της συζήτησης, η πεποιθήση πως όλα επιτρέπονται.

Ο Τύπος μιλά για τον Τύπο

Σε αυτό το αγχώδες κινήγι στις δηλώσεις συμβαίνει όλο και πιο συχνά ο Τύπος να μιλά μόνο για τον άλλο Τύπο. Συμβαίνει όλο και πιο συχνά στην εφημερίδα Α να αναγγέλλεται η συνέντευξη που θα δημοσιευτεί την επομένη στην εφημερίδα Β. Όλο και πιο συχνά φτάνουν επιστολές που διαψεύδουν τις δηλώσεις που κάποιος έκανε στην εφημερίδα Α. Ο δημοσιογράφος απαντά πως τη δήλωση τη διάβασε σε συνέντευξη στην εφημερίδα Β, χωρίς να ενδιαφερθεί εάν και η εφημερίδα Β πήρε έμμεσα την είδηση από την εφημερίδα Γ. Έχω ολόκληρο φάκελο με τέτοιου είδους περιπτώσεις και να μη μου ζητήσετε να τον βγάλω στη φόρα.

Όταν λοιπόν ο Τύπος δεν αναφέρεται στην τηλεόραση, τότε αναφέρεται στον εαυτό του. Έμαθε από την τηλεόραση που, ως επί το πλείστον, αναφέρεται στην ίδια την τηλεόραση.

Αντί να προκαλέσει την αγανακτισμένη ανησυχία του, αυτή η ανωμαλία υποβοηθά τον πολιτικό, που θεωρεί χρήσιμο κάθε δήλωσή του σε κάποιο medium να αναπαράγεται και να μεγθύνεται από όλα τα άλλα media μαζί. Με αυτόν τον τρόπο τα mass media, από παράθυρο στον κόσμο μετατρέπονται σε καθρέφτη, οι θεατές και οι αναγνώστες θεωρούν ένα πολιτικό κόσμο που θεωρεί τον εαυτό το σαν τη βασίλισσα της Χιονάτης.

Τώρα ποιος κάνει σκουπ;

Συχνά το Espresso οργάνωσε εκστρατείες που άφησαν εποχή. Ας αναφέρουμε την πασίγνωστη πρώτη έρευνα που τιλοφορήθηκε «Πρωτεύουσα μολυσμένη, χώρα διεφθαρμένη». Ποια όμως ήταν η τεχνική που στήριζε αυτές τις εκστρατείες; Έχω στο σπίτι μου την πλήρη συλλογή του Espresso μόνο για το έτος 1965 και προχθές την ξεφύλισσα. Από το τεύχος 1 έως το 7 τα άρθρα ασχολούνται με την πολιτική και τα κοινωνικά συμβάντα, χωρίς εξαιρετικές αποκαλύψεις. Στο τεύχος 7 δημοσιεύτηκε μια έρευνα του δημοσιογράφου Λίνο Γιαννούτσι, που τιλοφορείται «Ο φόρος επί του μερίσματος του Αγίου Πέτρου». Το Βατικανό κατηγορείται πως αφαίρεσε σε μια τριετία 40 εκατομμύρια λιρέτες από την εφορία με την συναίνεση της ιταλικής κυβέρνησης. Εκείνη την περίοδο διεξάγεται η δεύτερη Βατικανή Σύνοδος και αμφισβητείται το άρθρο 7 του ιταλικού συντάγ-

ματος, που αφορά το Κονκορδάτο με το Βατικανό. Το θέμα λοιπόν είναι φλέγον. Το τεύχος 8 δεν επανέρχεται στο φορολογικό. Σε αντάλλαγμα δημοσιεύτηκε ένα ρεπορτάζ για το έργο «Ο Βικάριος» του Hochhouth η παράσταση του οποίου στη Ρώμη παρεμποδίστηκε από την αστυνομία, με σχόλια του Εουτζένιο Σκάλφαρι και πληροφορίες για ό,τι συμβαίνει στο παρασκήνιο της Συνόδου. Ο αναγνώστης δεν το καταλαβαίνει με την πρώτη ματιά αλλά το θέμα του «Βικαρίου» επανέρχεται στη θεατρική κριτική του Σάντρο Ντε Φέο. Στο τεύχος 9 η πολεμική αυτή εξαντλήθηκε, αλλά από το τεύχος 9 έως το 13 έχουμε ένα μεγάλο ρεπορτάζ της Καμίλλα Τσεντέρνα για το παρασκήνιο της Συνόδου.

Μόνο στο τεύχος 13 λοιπόν, άρα μετά από δυο μήνες, ένα άρθρο του Λίβιο Τζανέτι αντιμετωπίζει το πολιτικό πρόβλημα της αναθεώρησης του Κονκορδάτου με την Αγία Έδρα και μόνο στο τέλος του άρθρου το πρόβλημα αυτό συνδέεται με εκείνο της υποτιθέμενης φορολογικής απάτης από μέρους του Βατικανού. Το πρόβλημα αντιμετωπίζεται ξανά στο τεύχος 14 αλλά όχι πρωτοσέλιδα. Στο τεύχος 15 ο Φαλκόνι ερευνά για τους επαναστάτες παπάδες και για την αριστερή καθολική κοινότητα στην Μπαρμπιάνα. Στο τεύχος 16 ένα πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο αναφέρεται στην πολιτική σημασία μιας επίσκεψης του σοσιαλιστή ηγέτη Πιέτρο Νένι στο Βατικανό και θέτει την εξής ερώτηση: θα καταφέρει το ιταλικό κράτος να κατοχυρώσει τα δικαιώματά του; Από το τεύχος 18 αρχίζει μια νέα έρευνα γύρω από τα μυστήρια του δικαστικού σώματος.

Η εφημερίδα είχε προφανώς τη δική της στρατηγική. Ήξερε πως δεν μπορούσε να κρανιάζει «λύκος, λύκος!» κάθε εβδομάδα. Μετρίαζε τους τόνους, μοίραζε σωστά τις ειδήσεις, άφηνε τον αναγνώστη να σχηματίσει σιγά-σιγά άποψη, έκανε τους πολιτικούς να αισθανθούν το βάρος μιας διακριτικής αλλά σταθερής προσοχής. Κι άφηνε να εννοηθεί πως αν χρειαζόταν, ήταν σε θέση να περάσει στην επίθεση.

Μπορεί σήμερα ένα εβδομαδιαίο περιοδικό να συμπεριφερθεί με τον ίδιο τρόπο; Όχι.

Πρώτα απ' όλα, το Espresso τότε απευθυνόταν με το τιράζ και την ίδια τη σελιδοποίησή του στην άρχουσα τάξη. Σήμερα οι αναγνώστες του πολλαπλασιάστηκαν τουλάχιστον επί πέντε. Δεν μπορεί πλέον να ακολουθήσει την τακτική των λεπτών, προοδευτικών και σταδιακών υπονοούμενων.

Δεύτερον, σήμερα το αρχικό σκουπ (το πρώτο άρθρο του τεύχους 7) θα περνούσε αμέσως στον υπόλοιπο Τύπο και στα άλλα media, που θα του έδιναν μεγαλύτερες διαστάσεις. Για να επανέλθει στο θέμα αυτό, το περιοδικό θα έπρεπε να «χοντύνει» το παιχνίδι και να βρει πιο εκρηκτικές ειδήσεις, φουσκώνοντας ίσως πληροφορίες που δεν ελέγχθηκαν επαρκώς.

Τρίτον, ανάμεσα στους πολιτικούς το θέμα θα είχε ήδη λάβει διαστάσεις που να δικαιολογούν τηλεοπτικούς καβγάδες. Το αντικείμενο του καβγά δεν θα ήταν πλέον εάν υπάρχουν υποψίες για φορολογική απάτη, ή το πρόβλημα με το Κονκορδάτο, παρά η γραφική σύγκρουση που διεξάγεται πλέον πάνω σε αυτό το πρόβλημα και το περιοδικό θα μιλούσε μόνο για το πώς άλλες εφημερίδες ή τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων αντιμετώπισαν το ζήτημα.

Τέταρτον, τέλος, ανάμεσα στα στοιχεία μετασχηματισμού του Τύπου δεν μπορούμε να μην συμπεριλάβουμε και τη νέα στάση των δικαστών. Ο Τύπος επενέβαινε εκεί όπου οι πολιτικές δυνάμεις σιωπούσαν και οι δικαστές ουδέν έβλεπαν. Μετά την υπόθεση Καθαρά Χέρια οι δικαστές ενεργοποιήθηκαν τόσο πολύ σε κάθε επίπεδο που στον Τύπο έμειναν λίγα πράγματα να ανακαλύψει. Δεν του μένει παρά να επαναλαμβάνει (ή να προαναγγείλει, σε έναν αγώνα δρόμου χωρίς ανάσα προς τις διαρροές) τις καταγγελίες που εκτοξεύτηκαν από το δικαστικό μέγαρο. Ή να αλλάξει παιχνίδι και να καταγγείλει τους δικαστές. Και

σε αυτή την περίπτωση όμως ακολουθεί πεθήνια τα χνάρια της τηλεόρασης. Το παιχνίδι των ρόλων έγινε σπασμοδικό.

Εάν κάποτε μια εφημερίδα έπρεπε να στείλει τους κατασκόπους της στους διαδρόμους των ρωμαϊκών μεγάρων για να αποσπάσει μια μετρημένη ομολογία από όσους είχαν γνώση των πραγμάτων, σήμερα πρέπει ενδεχομένως να προσέχει από κάποιους που, χωρίς κανείς να τους το ζητήσει, προσφέρουν ζουμερούς φακέλους. Εάν δεν ελέγξει κανείς τις πληροφορίες των ντοσιέ αυτών κινδυνεύει να μετατραπεί σε απατημένο megάφωνο, διακυβεύοντας την αξιοπιστία του. Ο Τύπος δηλαδή παίζει αμυντικό παιχνίδι και αποκρούει χτυπήματα που έρχονται απ' έξω. Δεν θα ήθελα να είμαι απαισιόδοξος, αλλά κινδυνεύει να υπερισχύσει ο Ρίνο Πεκορέλλι (που έπαιζε κάπου ανάμεσα στα γεγονότα, τον πολιτικό κόσμο, τις μυστικές υπηρεσίες και τη δημοσιογραφία) πάνω στον Αρρίγκο Μπενεντέτι (που θεωρούσε τη δημοσιογραφία μια τέταρτη αυτόνομη εξουσία)⁶.

Αναφερόμενος στα σκουπ, δεν λέω πως αλλού τα πράγματα είναι διαφορετικά απ' ό,τι στην Ιταλία. Στη Γαλλία πρόσφατα πολλοί διαμαρτυρήθηκαν διότι ακριβώς σε αυτόν τον αγώνα δρόμου για το σκουπ πάση θυσία παραβιάστηκαν οι πιο προσωπικές πτυχές της ζωής του προέδρου της Δημοκρατίας. Ποια είναι τα επακόλουθα αυτού του αγώνα δρόμου για το σκουπ θα το διαπιστώσουμε αν συγκρίνουμε τις περιπτώσεις του Νίξον και του Κλίντον.

Πριν από την έρευνα της Washington Post για το Γουάτεργκαιητ, ο πρόεδρος και η τιμιότητά του δεν είχαν ποτέ υποστεί παρά μόνον πολιτικές επιθέσεις. Εάν θεωρήσουμε από μόνη της την υπόσταση του δόλου, ο Νίξον θα μπορούσε εύκολα να ξεμπλέξει, κατηγορώντας τους συνεργάτες του για υπερβάλλοντα ζήλο. Διέπραξε όμως το λάθος να ξεκινήσει με ένα ψέμα. Σε αυτό το σημείο η δημοσιογραφική εκστρατεία βασίστηκε εξ ολοκλήρου στο γεγονός πως ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών είχε πει ψέματα και ο Νίξον τελικά έπεσε, όχι γιατί ευθυνόταν έμμεσα για διάρρηξη, αλλά γιατί είχε πει ψέματα. Θέλω να πω πως η επιλογή της εφημερίδας υπήρξε ακριβής, συγκεκριμένη, ισορροπημένη και γι' αυτό αποτελεσματική. Εκείνο που καθιστά την εκστρατεία εναντίον του Κλίντον πιο αδύναμη και ξεφτισμένη είναι πως τώρα πια κάνει την εμφάνισή του ένα σκουπ την ημέρα και για να το εξασφαλίσουν τα μέσα ενημέρωσης δεν διστάζουν να κατηγορήσουν τον Κλίντον και την Χίλλαρυ για οποιαδήποτε απρέπεια, από την αισχροκέρδεια πάνω σε ακίνητα έως πως ταΐζουν τη γάτα τους με έξοδα του δημοσίου. Είναι υπερβολικά πολλές κατηγορίες. Η κοινή γνώμη τaráζεται, αλλά τελικά επικρατεί σκεπτικισμός. Το αποτέλεσμα, κι εκεί είναι ο δηλητηριασμός της πολιτικής αναμέτρησης: τώρα πια ένας ηγέτης αντικαθίσταται μόνον όταν τον στέλνουμε στη φυλακή.

Τι να κάνουμε;

Για να ξεφύγει από την τωρινή κατάσταση ο Τύπος δεν έχει μπροστά του παρά δυο δρόμους. Και οι δυο τους είναι δύσκολοι. Οι ξένες εφημερίδες που ήδη τους έβαλαν σε πράξη αναγκάζονται κατά κάποιον τρόπο να αλλάξουν για να προσαρμοστούν στους νέους καιρούς.

Ο πρώτος είναι εκείνος που ονομάζω ο «φιτζιανός δρόμος». Το 1990 έμεινα για σχεδόν ένα μήνα στα νησιά Φίτζι και πέρυσι για σχεδόν ένα μήνα στην Καραϊβική. Στα νησάκια που βρισκόμουν μπορούσα να διαβάσω μόνον την τοπική εφημερίδα: 8 ή 12 σελίδες, ως επί το πλείστον διαφημίσεις τοπικών εστιατορίων, τοπικές ειδήσεις και όλη η υπόλοιπη ύλη από πρακτορεία. Ήμουν λοιπόν στα Φίτζι όταν ξέσπασε η κρίση του Κόλπου και

στην Καραϊβική όταν στην Ιταλία γινόταν μεγάλη συζήτηση γύρω από το διάταγμα του υπουργού Δικαιοσύνης Αλφρέντο Μπιόντι που ήθελε να αμνηστεύσει διαφθορείς και διεφαρθμένους. Παρέμεινα όμως πληροφορημένος για τα κυριότερα γεγονότα. Αυτές οι πολύ φτωχές εφημερίδες, που επεξεργάζονταν μόνον ειδήσεις πρακτορειών, κατάφερναν να δώσουν με λίγες αράδες τις πιο σημαντικές ειδήσεις της προηγούμενης. Ήμουν τόσο μακριά ώστε να καταλάβω πως όσα εκείνες οι εφημερίδες δεν ανέφεραν, δεν ήταν τελικά και τόσο σημαντικά.

Ο «φιτζιανός δρόμος»

Ο «φιτζιανός δρόμος» φυσικά έχει ως επακόλουθο πως η εφημερίδα θα υποστεί τρομερή κάμψη στις πωλήσεις. Θα μετατραπεί σε δελτίο για μια ελίτ, σαν εκείνη που παρακολουθεί τις διακυμάνσεις του χρηματιστηρίου. Κι αυτό διότι για να κατανοήσει κανείς το ιδιαίτερο βάρος μιας είδησης που παρατίθεται στις κύριες γραμμές της, χρειάζεται εκπαιδευμένο μάτι.

Αυτός ο δρόμος όμως θα ήταν καταστροφικός και για τον πολιτικό βίο, που θα έχανε το κεντρί, τον κριτικό ρόλο του Τύπου. Οι επιφανειακοί πολιτικοί θα μπορούσαν τότε να σκεφτούν πως θα τους αρκούσε η τηλεόραση: η τηλεόραση όμως, όπως κάθε μορφή θεάματος, φθείρει. Ο Αμίντορε Φανφάνι επιβίωσε περισσότερο από την τραγουδίστρια Νίλλα Πίτσι. Μια τάξη πολιτικών ενηλικιώνεται και ωριμάζει και διά μέσου μιας ευρείας, ήρμε και στοχαστικής αντιπαράθεσης, όπως μόνον ο Τύπος μπορεί να προσφέρει.

Οι πολιτικοί είναι οι πρώτοι που θα είχαν κάτι να χάσουν (κερδίζοντας μόνον κάποια βραχυπρόθεσμα αβαντάζ: λίγα, δηλαδή, καταραμένα και αμέσως) από εφημερίδες εντελώς περιοδικοποιημένες κι υποτελείς προς την TV.

Η «διευρυμένη προσοχή»

Ο άλλος δρόμος είναι εκείνος, που ονόμασα στην αρχή, της «διευρυμένης προσοχής»: η εφημερίδα εγκαταλείπει την προσπάθεια να μετατραπεί σε εβδομαδιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης και γίνεται αυστηρό κι έγκυρο ορυχείο ειδήσεων για όλα όσα συμβαίνουν στον κόσμο. Δεν θα μιλήσει δηλαδή μόνο για το πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε χθες σε κάποια χώρα του Τρίτου Κόσμου, παρά θα έχει αφιερώσει στα γεγονότα αυτής της χώρας μια συνεχή προσοχή, ακόμη κι όταν τα μελλοντικά συμβάντα ήταν ακόμη σε επώαση, καταφέροντας να εξηγήσει στον αναγνώστη για ποιο λόγο (χάρη σε ποια οικονομικά ή πολιτικά συμφέροντα και της χώρας του) έπρεπε να παρακολουθήσουμε με προσοχή ό,τι συνέβαινε εκεί κάτω. Αυτού του είδους οι εφημερίδες όμως απαιτούν την αργή διαπαιδαγώγηση του αναγνώστη. Σήμερα στην Ιταλία μια εφημερίδα, πριν καταφέρει να διαπαιδαγωγήσει κατ' αυτόν τον τρόπο τους αναγνώστες της, θα προλάβει να τους χάσει. Ακόμη και οι Τάιμς της Νέας Υόρκης που είχαν διαπαιδαγωγημένους αναγνώστες και έβγαιναν στην πιάτσα της Νέας Υόρκης σε καθεστώς ουσιαστικού μονοπωλίου, αντιμετώπιζον τώρα τον ανταγωνισμό του πολύχρωμου και ελαφρότερου U.S. Today, που τους αφαιρεί τομείς της αγοράς.

Θα μπορούσε όμως να συμβεί και κάτι άλλο. Με την ανάπτυξη της τηλεματικής και της interactive τηλεόρασης, σύντομα ο καθένας μας θα μπορούσε να συναρμολογήσει κι ακόμη και να εκτυπώσει κατ' οίκον με το τηλεκοντρόλ τη δική του ουσιαστική εφημερίδα, επιλέγοντας από μυριάδες πηγές.

Η τηλεματική εφημερίδα

Μπορεί να πεθάνουν οι εφημερίδες, αλλά όχι οι εκδότες εφημερίδων που πουλούν ειδήσεις με περιορισμένο κόστος. Η σπιτική εφημερίδα όμως θα μπορούσε να αναφέρει μόνον ό,τι ενδιαφέρει ήδη στον πελάτη, αποκόβοντάς τον από μια ροή πληροφοριών, κρίσεων και συνειρμών που θα μπορούσαν να τραβήξουν την προσοχή του. Θα του αφαιρούσε τη δυνατότητα να αρπάξει, ξεφυλλίζοντας την υπόλοιπη εφημερίδα, την απροσδόκητη και μη επιθυμητή είδηση. Θα έχουμε δηλαδή μια ελίτ υπερπληροφορημένων πελατών, που γνωρίζουν πού και πότε να ψάξουν για την είδηση, και μια μάζα υποπρολεταριών της πληροφόρησης, ικανοποιημένων μόνο όταν πληροφορούνται πως στα περίχωρα γεννήθηκε μοσχαράκι με δυο κεφάλια: αυτό ακριβώς συμβαίνει με τις εφημερίδες του αμερικανικού Middle West.

Και αυτή η περίπτωση είναι καταστροφική για τους πολιτικούς, που θα αναγκαστούν να προσαρμοστούν στη μόνη τηλεόραση. Θα είχαμε έτσι ένα καθεστώς ομόφωνης Δημοκρατίας, όπου οι ψηφοφόροι θα αντιδρούσαν μόνο χάρη στα στιγμιαία συναισθήματα που τους προκαλεί η μια εκπομπή μετά την άλλη, σε ζωντανή μετάδοση, όπως λένε κάποιοι. Σε μερικούς αυτή μπορεί να φαντάζει ως ιδεώδης κατάσταση, αλλά πρέπει να προσέξουν διότι όχι ο κάθε πολιτικός παρά οι ίδιες οι ομάδες και τα κινήματα θα είναι βραχύβια σαν τις τοπ μόντελ.

Το μέλλον είναι το ιντερνέτ;

Παραμένει διάπλατο ένα μέλλον του τύπου ιντερνέτ κι αυτό πολιτικοί σαν τον Αλ Γκορ το κατάλαβαν από καιρό. Η πληροφόρηση σε αυτή την περίπτωση διανέμεται διά μέσου αναρίθμητων αυτόνομων καναλιών, το σύστημα είναι ακέφαλο και ανεξέλεγκτο, ο καθένας συζητεί με τους άλλους, όχι μόνο αντιδρά αμέσως στη δημοσκοπήση, παρά αποδέχεται ακόμη και μηνύματα πολυσύνθετα που ανακαλύπτει σιγά-σιγά, υφαίνει σχέσεις και συζητήσεις υπεράνω της κοινοβουλευτικής διαλεκτικής και της παρωχημένης δημοσιογραφικής πολεμικής. Τι θα συμβεί λοιπόν, τουλάχιστον για πολλά χρόνια ακόμη;

Πρώτα απ' όλα, τα τηλεματικά δίκτυα θα παραμείνουν εργαλείο για μια μορφωμένη και νεανική ελίτ κι όχι για την καθολική νοικοκυρά, όχι για τον περιθωριοποιημένο στον οποίο απευθύνεται η Κομμουνιστική Επανάσταση, όχι για τον συνταξιούχο που θέλει να κινητοποιήσει το Δημοκρατικό Κόμμα της Αριστεράς, όχι για την αστή κυρία που δηλώνει υπέρ του Πόλου της δεξιάς.

Δεύτερον, δεν είναι καθόλου σίγουρο πως αυτά τα δίκτυα θα μπορέσουν στ' αλήθεια να παραμείνουν ακέφαλα, να ξεφύγουν δηλαδή από κάθε έλεγχο στην κορυφή, διότι είμαστε ήδη σε κατάσταση κορεσμού κι αύριο ένας Μεγάλος Αδελφός θα μπορούσε να ελέγξει τα κανάλια πρόσβασης και τότε χαιρετώ σε *par condicio!*

Τρίτον, οι άπειρες πληροφορίες που αυτά τα δίκτυα διοχετεύουν θα μπορούσαν να επιφέρουν μία λογοκρισία εξαιτίας της υπερβολικής προσφοράς. Οι κυριακάτικοι Τάιμς της Νέας Υόρκης περιέχουν πράγματι *all the news that 's fit to print*, ό,τι δηλαδή αξίζει να τυπωθεί, αλλά δεν διαφέρουν πολύ από την Πράβντα της σταλινικής περιόδου, αφού, από τη στιγμή που δεν είναι δυνατόν να τους διαβάσει κανείς όλους σε επτά ημέρες, είναι το ίδιο σαν να λογοκρίθηκαν οι ειδήσεις τους: υπερβολικά πολλές ειδήσεις, καμία είδηση. Η υπερβολική πληροφόρηση επιφέρει ή τυχαία κριτήρια αποδεκατισμού ή προσεκτικές επιλογές που είναι σε θέση να πραγματοποιήσει, ξανά, μια πολύ καλά διαπαιδαγωγημένη ελίτ.

Βασική λειτουργία

Πώς να καταλήξω; Φρονώ πως ο Τύπος, με την παραδοσιακή μορφή της εφημερίδας και του περιοδικού κατασκευασμένων από χαρτί που κάποιος αγοράζει εθελοντικά στο περίπτερο, παίζουν ακόμη έναν αναντικατάστατο ρόλο, όχι μόνο για την πολιτική ωρίμανση μιας χώρας, αλλά και για την ικανοποίηση και την ευχαρίστησή μας, αφού έχουμε συνηθίσει, εδώ και μερικούς αιώνες, να θεωρούμε με τον Έγελο την ανάγνωση της εφημερίδας την πρωινή προσευχή του σύγχρονου ανθρώπου.

Καθώς όμως πάνε τα πράγματα σήμερα, είναι ο ίδιος ο ιταλικός Τύπος που εκφράζει στις στήλες του μια δυσφορία, την οποία συνειδητοποίησε χωρίς όμως να διαβλέπει πιθανή διέξοδο. Επειδή, όπως είδαμε, οι εναλλακτικές λύσεις δύσκολα εφαρμόζονται, χρειάζεται να αρχίσει ένας αργός μετασχηματισμός προς τον οποίο ο πολιτικός κόσμος δεν μπορεί να παραμείνει αμέτοχος.

Συμβαίνει συχνά ένας πολιτικός άνδρας να στείλει στις εφημερίδες ένα άρθρο που δημοσιεύεται με την ένδειξη «λάβαμε και ευχαρίστως δημοσιεύουμε». Αυτός είναι ένας τρόπος να συνεισφέρει κανείς σε αυτή τη συζήτηση, αναλαμβάνοντας ο καθένας την ευθύνη των δηλώσεών του. Ας ζητήσει ο κάθε πολιτικός άνδρας να του υποβάλλεται η κάθε συνέντευξή του και να εγκρίνει τις δηλώσεις εντός εισαγωγικών. Θα εμφανίζεται λιγότερο στις εφημερίδες, αλλά όταν εμφανίζεται θα τον παίρνουν στα σοβαρά. Θα επωφεληθούν και οι εφημερίδες, που δεν θα είναι πλέον αναγκασμένες να καταγράφουν μόνον ξεσπάσματα ανάμεσα σε δυο καφέδες.

Πώς θα γεμίσει ο Τύπος αυτά τα κενά; Ίσως αναζητώντας ειδήσεις στον υπόλοιπο κόσμο, που ξεφεύγει από το μικρό τετράγωνο ανάμεσα στο Μοντεσιτόριο και το Παλάτσο Μαντάμα⁷, τετράγωνο για το οποίο εκατομμύρια άτομα δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον. Απεναντίας, έχουμε δισεκατομμύρια άτομα για τα οποία πρέπει να δείξουμε ενδιαφέρον, για τα οποία ο Τύπος πρέπει να δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο διότι χιλιάδες συμπολίτες μας οικοδομούν κάτι μαζί τους, αλλά και γιατί από την ανάπτυξη ή από την κρίση τους εξαρτάται το μέλλον της κοινωνίας μας, που υφίσταται πλέον μεταναστευτικά ρεύματα ιστορικών διαστάσεων.

Αυτή είναι μια πρόσκληση και προς τον Τύπο και προς τους πολιτικούς, να κοιτάζουν περισσότερο τον κόσμο και λιγότερο στον καθρέφτη.

Μετάφραση: Δημήτρης Δεληολάνης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η ιταλική βουλή.
2. Απεναντίας, η ρουμπρίκα του Έκο δημοσιεύεται, ως γνωστόν, στο Espresso.
3. Η έκφραση ανήκει στον πρόεδρο της Δημοκρατίας Όσκαρ Λουίτζι Σκάλφαρο και σημαίνει την αναγκαιότητα τα πολιτικά κόμματα να εμφανίζονται επί ίσους όρους στα media, κυρίως στην τηλεόραση. Η κυβέρνηση Ντίνι έβαλε, με διάταγμα, αυστηρούς όρους στην παρουσίαση των κομμάτων στα ΜΜΕ στην προεκλογική περίοδο.
4. Το γεγονός δηλαδή πως η σατιρική εκπομπή του Κιαμπρέτι είχε έντονα αντιπολιτευτικό χαρακτήρα σε σχέση με την κυβέρνηση Μπερλουσκόνι.

5. Γραμματέας της Λέγκας του Βορρά.
6. Ο Ρίνο Πεκορέλλι ήταν ο εκβιαστής δημοσιογράφος που δολοφονήθηκε από κομάντο μαφιόζων και νεορατσιστών το 1979. Ο πρώην πρωθυπουργός Τζούλιο Αντρέotti κατηγορείται πως ήταν ο εντολοδόχος της δολοφονίας. Ο Αρρίγκο Μπενεντέtti ήταν αντιπολιτευόμενος δημοσιογράφος που ίδρυσε το περιοδικό «Mondo» στη δεκαετία του '50.
7. Μέγαρο της γερουσίας.